

Calvin și filosofia creștină. Câteva considerații

Mihai ANDRONE*

Résumé

Calvin et la philosophie chrétienne. Quelques considérations

Jean Calvin est le plus grand réformateur religieux de la deuxième génération. Pour lui, la philosophie chrétienne représente l'exposition systématique et l'interprétation fidèle de l'Écriture. Et même s'il parle de la philosophie chrétienne, Calvin reste le Théologien de la Réforme, un théologien à l'écoute de la Parole.

Mots-clefs: Calvin, la Réforme, philosophie chrétienne, théologie, révélation

Anul trecut lumea protestantă a sărbătorit 500 de ani de la nașterea lui Jean Calvin, cel mai mare reformator religios din a doua generație, geniu teologic și conștiință lucidă, om de o vastă cultură filosofică. Și pentru că ne-am propus să luăm în discuție termenul *filosofie creștină*, să facem atunci din capul locului o precizare. Așa după cum observă Charles Partee în lucrarea sa *Calvin and Classical Philosophy*¹, Augustin a folosit sintagma *filosofie creștină* în *Contra Julianum*, îndemnând la onestitate în cugetarea creștină, punând astfel problema raporturilor dintre noua filosofie centrată pe Hristos, autentică filosofie, și vechea filosofie păgână: „Te rog să nu permiți ca filosofia Neamurilor să fie mai onestă decât filosofia noastră creștină, care este singura filosofie adevărată, întrucât numele ei înseamnă [...] dragoste de înțelepciune” (Augustine, Saint, 1957, 228-229). Filosofia creștină este o filosofie *adevărată și sfântă* (*ibid.*, 229), pe noi ne interesează modul în care umanistul Jean Calvin s-a raportat la filosofia clasică.

În debutul *Învățăturii religiei creștine* se află următoarea afirmație: „Aproape întreaga înțelepciune de care dispunem, [...], înțelepciunea adevărată și sănătoasă, comportă două aspecte: cunoașterea lui Dumnezeu și autocunoașterea” (*Î. R. C.*, I, 1, 1). Dacă ultima ediție franceză a *Învățăturii* vorbește de „toute la somme presque de notre sagesse” (*Inst.*, I, 1, 1), prima ediție latină a ei, din anul 1536, conține în schimb expresia „summa fere sacrae doctrinae” (*CO*, 1, 27). Sarcina pe care reformatorul și-a asumat-o în lucrarea de care vorbim era aceea de a prezenta

* Lector univ. dr., Universitatea Dunărea de Jos Galați.

¹ Primele două capitole ale acestei lucrări ne-au fost de mare folos în întocmirea acestui articol, ca și lucrarea lui Wilhelm Niesel, *Die Theologie Calvins*, pp. 19 și urm.).

cititorilor săi tot ceea ce Dumnezeu ne învață în Sfânta Scriptură, adică doctrina sfântă.

De altfel, Calvin și-a declarat deschis intențiile doctrinare: scopul său liber asumat, mărturisește el, a fost acela de a „pregăti și de a instrui candidații în domeniul sfintei teologii în vederea citirii Cuvântului divin, pentru ca astfel ei să poată avea fără dificultăți acces la el și, totodată, să progreseze în cunoașterea lui fără piedici”. Și reformatorul continuă: „Pentru că eu cred că am abordat în așa fel doctrina religioasă, în toate părțile sale, și am aranjat-o într-o astfel de ordine, încât oricine o înțelege corect nu va întâmpina dificultăți în ceea ce privește lucrurile pe care ar trebui să le caute cu deosebire în Scriptură și nici în ceea ce privește scopul cu care ar trebui să pună în legătură conținuturile ei” (*Î. R. C.*, vol. 1, 102-103). Vom cita în continuare din textul latinesc al *Învățăturii*, în acest text se vede clar misiunea pe care o are gânditorul creștin vizavi de datul scripturistic: „Itaque, hac veluti strata via, siquas posthac Scripturae enarrationes edidero, quia non necesse habebō de dogmatibus longas disputationes instituere, et in locos communes evagari: eas compendio semper astringam” (*OS*, 3, 6). Scriptura este foarte importantă pentru creștin, întrucât în ea și prin ea Domnul și-a dezvăluit bogăția infinită a înțelepciunii Sale: „Nimic mai bun nu se poate face acum cu ajutorul Scripturilor decât tratarea subiectelor principale și a celor mai valoroase din cuprinsul filosofiei creștine” (*Î. R. C.*, vol. 1, 104).

Prima carte a *Învățăturii* se referă la Dumnezeu în calitate de creator și conducător al lumii. Dar în ce fel putem vorbi despre Dumnezeu? Pe ce teme? Pe baza propriilor noastre resurse intelectuale? Calvin este tranșant în această privință. „Tot ceea ce cugetăm prin noi înșine despre El este nebunie, iar tot ceea ce vorbim este absurd”. Este necesar să păstrăm „o anumită măsură: să căutăm în Scriptură o regulă sigură, atât în privința gândirii, cât și în cea a vorbirii, căreia să i se conformeze atât gândurile minții, cât și cuvintele gurii noastre” (*ibid.*, I, 13, 3). Avem nevoie de Biblie pentru că mintea omenească este prea slabă ca să ajungă cu propriile ei resurse la Dumnezeu fără a fi asistată de către Cuvântul divin: cel care Îl caută pe Dumnezeu „în afara Cuvântului” este inevitabil menit să se poticnească „în vanitate și eroare” (*ibid.*, I, 6, 4).

Atunci când vorbește despre *philosophia christiana* Calvin are în vedere prezentarea și interpretarea Scripturii, afirmă Wilhelm Niesel. Și totuși, reformatorul de la Geneva nu desconsideră filosofia păgână: omul căzut își păstrează competența, puterea de discriminare și evaluare în privința treburilor pământești. Să urmărim discursul lui Calvin referitor la cuprinsul celor două sfere ontologice: „Totuși, eforturile minții nu sunt întotdeauna lipsite de valoare, așa încât să nu aibă niciun efect, mai ales atunci când își îndreaptă asupra lucrurilor de jos. Dimpotrivă, mintea este suficient de inteligentă ca să poată gusta câte ceva chiar și din lucrurile de sus, cu toate că este mult mai puțin atentă la investigarea lor și nici nu desfășoară această ultimă activitate cu aceeași îndemănare. Căci, [...] mintea [...] este profund conștientă de fragilitatea pe care o are. Așadar, pentru a înțelege cât se poate de clar până unde poate să ajungă gândirea într-o problemă oarecare, după măsura capacității ei, trebuie să stabilim o distincție. Distincția aceasta este deci următoarea:

că există un gen de înțelegere pentru lucrurile pământești și un altul pentru cele cerești. Numesc «lucruri pământești» pe acelea care nu se referă la Dumnezeu sau la Împărăția Lui, la adevărata justiție sau la binecuvântarea vieții viitoare; ci își câștigă semnificația și sensurile în raport cu viața prezentă, fiind astfel, într-un anumit sens, închise în lăuntru granițelor ei. Numesc «lucruri cerești» cunoașterea pură a lui Dumnezeu, a naturii adevăratei dreptăți și a tainelor Împărăției Cerurilor. Prima categorie include guvernarea, administrarea economică, toate îndemânările mecanice și artele liberale, iar cea de-a doua cuprinde cunoașterea lui Dumnezeu și a voii Sale prin care ne punem viața în acord cu acestea” (*ibid.*, II, 2, 13). Existența artelor liberale și a celor manuale constituie o mărturie elocventă cu privire la forța ingeniozității omenești, a talentului uman. Deși nu stau toate artele la îndemâna fiecărui om, totuși cu greu se poate găsi cineva care să nu manifeste vreun talent într-un domeniu oarecare, precizează reformatorul.

Edițiile franțuzești ale *Învățăturii* nominalizează, în lista de mai sus, *filosofia* după *îndemânările mecanice*, Calvin apreciază travaliul cugetătorilor laici din vechime, întrucât lumina adevărului strălucește în ei. „Ori de câte ori ne oprim asupra acestor probleme la scriitorii laici, fie ca acea lumină admirabilă a adevărului care strălucește în ei să ne învețe că mintea omului, deși căzută și lipsită de integritate, este totuși îmbrăcată și împodobită cu niște daruri deosebite de la Dumnezeu. Dacă credem că Duhul lui Dumnezeu este izvorul unic al adevărului, n-ar trebui să respingem adevărul însuși și nici să-l disprețuim oriunde și-ar face apariția, doar dacă nu cumva dorim să-L necinstim pe Duhul lui Dumnezeu. [...] Ce vom face deci? Vom nega oare faptul că adevărul strălucește prin juriștii antici care au stabilit ordinea și disciplina civică cu o echitate ireproșabilă? Vom afirma că filosofii au dat dovadă de orbire în observațiile lor subtile și în descrierile lor îndemânate pe care le-au făcut naturii? Vom susține oare că au fost lipsiți de înțelegere oamenii aceia care au conceput arta argumentării și ne-au învățat să vorbim rațional? Vom spune oare că au fost nebuni cei care au inventat medicina, închinându-și munca bunăstării noastre? Ce vom spune despre toate domeniile matematicii? [...] Nu, nu putem citi scrierile anticilor referitoare la aceste subiecte fără o mare admirație și să ne minunăm în fața lor pentru că suntem obligați să recunoaștem caracterul lor deosebit” (*ibid.*, II, 2, 15).

Discursul reformatorului privind doctrinele gânditorilor laici este nuanțat. El apreciază și critică, aprobă și respinge, el raportează operele vechilor filosofi la norma scripturistică. Îl apreciază pe Platon, printre altele, pentru doctrina sa referitoare la existența sufletului nemuritor: Platon a recunoscut în suflet, *chipul lui Dumnezeu*. Dar în același timp îi critică pe filosofii antici pentru încrederea lor optimistă în puterea rațiunii omenești, rațiune prin care omul se poate conduce pe sine.

Filosofii laici nu cunosc corupția naturii, și de aceea și multe din doctrinele lor sunt eronate. Calvin condamnă speculațiile filosofilor, și încrederea lor nemărginită în propria lor înțelepciune. Pe ucenicii Săi Domnul îi cinstește „prin revelația filosofiei Sale cerești” (*ibid.*, I, 11, 7), filosofia creștină este *tainică și ascunsă* și nu poate fi construită strict pe baza „unor silogisme” (*ibid.*, III, 20, 1). „Să

fie acesta, prin urmare, primul pas: ca omul să se lepede de sine pentru ca să poată folosi întreaga forță a capacităților sale în serviciul Domnului. Numesc «serviciu» nu numai ceea ce intră la ascultarea de Cuvântul lui Dumnezeu, ci ceea ce aduce mintea omului, golită de înțelegerea ei carnală, pe deplin la dispoziția Duhului lui Dumnezeu. Deși este prima cale de acces spre viață, această transformare le-a fost necunoscută tuturor filosofilor; transformare pe care Pavel o numește «înnoirea duhului minții» [Efes, 4:23]. Pentru că ei stabilesc rațiunea singură ca principiu conducător în om și consideră că numai acesteia trebuie să i se dea ascultare; pe scurt, ei îi încredințează conducerea vieții. Dar filosofia creștină îi poruncește rațiunii să-I facă loc Duhului Sfânt, să I se supună și să se pună sub stăpânirea Lui, astfel încât omul însuși să nu mai trăiască, ci să Îl vadă pe Hristos trăind și stăpânind în El” (*ibid.*, III, 7, 1). Subtilitățile, speculațiile filosofiei laice trebuie respinse atunci când intră în contradicție cu învățătura lui Dumnezeu.

Filosofia creștină este filosofia celui care nu-și aparține sieși, ci-i aparține pe de-a-ntregul lui Hristos. Ne amintim, în acest caz, de începutul *Catehismului de la Heidelberg*: „Întrebare: Care-ți este singura mângâiere, fie că trăiești, fie că mori? Răspuns: Faptul că eu, trup și suflet, fie că trăiesc, fie că mor, nu-mi mai aparțin mie însumi, ci credinciosului meu Mântuitor Iisus Hristos, Care a plătit pe deplin cu scumpul Său sânge pentru toate păcatele mele și m-a izbăvit de sub toată puterea diavolului: El mă ocrotește așa de bine, încât fără voia Tatălui meu ceresc, nici un fir de păr de pe creștetul meu nu poate cădea, ba chiar toate lucrurile trebuie să-mi servească la mântuire. De aceea mă și asigură prin Duhul Său cel Sfânt de viața veșnică și mă face realmente doritor și gata să trăiesc de acum înainte pentru El” (Fatio, 2005: 135).

Filosoful creștin este dependent nu doar de Cuvântul lui Dumnezeu, ci și de Duhul Sfânt. Cuvântul lui Dumnezeu nu va găsi acceptarea pe care o merită în inimile oamenilor decât dacă este pecetluit de mărturia interioară a Duhului Sfânt. „Același Duh Care a vorbit prin gurile profeților trebuie să pătrundă în inimile noastre ca să ne convingă de faptul că aceștia au rostit cu credincioșie ceea ce le-a fost poruncit de Dumnezeu” (*Î. R. C.*, I, 7, 4). Facultatea rațională a omului căzut nu-l poate ajuta să intre în legătură cu Dumnezeu și să aibă o părtaşie cu El. Aceasta este menirea credinței. Iar credința nu are ca sursă argumentarea filosofică, ea este lucrarea Duhului Sfânt. „Convingerea autentică pe care credincioșii o au față de Cuvântul lui Dumnezeu, față de mântuirea lor și față de întreaga religie, nu provine din sentimentul cărnii, nici din argumentele omenești or filosofice, ci din pecetluirea Duhului Sfânt.” (Calvin, 1855: 760). Duhul Sfânt asigură conștiința credinciosului și înlătură orice îndoială: credința omului ar fi slabă și oscilantă dacă s-ar întemeia pe înțelepciunea omenească.

Charles Partee susține că filosofia creștină, pentru Calvin, este o *disciplină* întemeiată pe *Cuvântul lui Dumnezeu* și aflată sub *călăuzirea Duhului Sfânt* (*op. cit.*, 18). Augustin însuși precizase cu un mileniu înaintea lui Calvin dependența

filosofiei creștine de harul divin². Iar în ceea ce privește raporturile reformatorului cu filosofia clasică, observăm două tendințe opuse: pe de o parte, el nu are *nimic de-a face* cu filosofia, întrucât este un interpret fidel al Bibliei; pe de altă parte el este total implicat în filosofie, deoarece prin cugetarea lui teologică profundă el ne oferă o imagine holistică asupra lumii și existenței, ca atare². Și chiar dacă vorbește despre filosofia creștină și se referă la cugetătorii antici, Calvin rămâne prin excelență Teologul Reformei: teologia este gândirea care se înalță la Dumnezeu ca răspuns la gestul revelațional al divinității de a coborî până la noi.

BIBLIOGRAFIE

Augustine, Aurelius, 1871, *Works. The City of God XXII*, 22, vol. II, T & T Clark, Edinburgh.

Augustine, Saint, 1957, *Against Julian*, trans. by Matthew A. Schumacher, Fathers of the Church, Inc., New York.

Calvin, Jean, 1978, *Institution de la religion chrétienne*, vol. 1-3, Kerygma-Farel, Aix-en-Provence – Marne-la-Vallée. În text: *Inst.*

Calvin, Jean, 2003, *Institutio christianae religionis. Învățătura religiei creștine*, vol. 1-2, trad. Elena Jorj, Daniel Tomuleț, Cartea Creștină, Oradea. În text: *Î. R. C.*

Calvin, Jean, 1855, *Commentaires sur le Nouveau Testament*, t. III, Meyrueis, Paris.

Fatio, Olivier (éd.), 2005, *Confessions et catéchismes de la foi réformée*, Labor et Fides, Genève.

Ioannis Calvini opera quae supersunt omnia, 1863-1900, Ed. Wilhelm Baum, Eduard Cunitz, and Eduard Reuss. 59 vol. *Corpus Reformatorum*, vol. 29-87. C. A. Schwetschke and Son (M. Bruhn), Brunswick. În text: *CO*.

Ioannis Calvini opera selecta, 1926-52, Ed. Peter Barth, Wilhelm Niesel, and Dora Scheuner. 5 vol. Chr. Kaiser Verlag, Munich. În text: *OS*.

Niesel, Wilhelm, 1938, *Die Theologie Calvins*, Chr. Kaiser Verlag, München.

Partee, Charles, 2005, *Calvin and Classical Philosophy*, John Knox Press, Westminster.

² Augustin indică în *Cetatea lui Dumnezeu* că harul divin e necesar în vederea dobândirii adevăratei filosofii, adevărata filosofie constituind un sprijin util în fața vitregiilor vieții (cf. Augustine, Aurelius, 1871, 521).